

A Typological Study of Word Order in the Tuni Dialect of Ayask City

Abolfazl Alamdar¹ Omid Azad²

¹ Ph.D. candidate of linguistics, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

E-mail: abalfazl_alamdar@atu.ac.ir

³ Associate Professor, University of Mazandaran, Mazandaran, Iran. E-mail: o.azad@umz.ac.ir

Article Info

Article type:

Research article

Article history:

Received: 08 June 2026

Received in revised form:
24 Sep. 2026

Accepted: 22 Oct. 2026

Published online:

.....

Keywords:

Linguistic typology,
Tuni dialect,
Word order,
Typological components,
Mixed type

ABSTRACT

The present study investigates the typological components of word order in Tuni dialect of Ayask, based on Dryer's (1992) theoretical framework and twenty-four components of correlated pairs. Spoken in the north of South Khorasan Province, this dialect belongs to the south-western branch of Iranian languages. The data were collected through fieldwork, including observation, interviews, and targeted elicitation, from 18 native speakers of Ayask, aged 38 to 76. The findings show that, in the descriptive counting of "strong" components, Tuni dialect has 12 verb-final and 18 verb-medial components in comparison with the European-Asian languages, with 15 verb-final and 20 verb-medial components in comparison with the world's languages. This pattern indicates a relative predominance of verb-medial components, without implying statistical significance or definitive assignment of the dialect to a uniform word-order type. Accordingly, the Tuni dialect of Ayask may be regarded as a mixed-type dialect; however, determining broader position of such types in typological classification requires more extensive historical and cross-linguistic evidence.

Cite this article: Alamdar, A., & Azad, O. (2026). "A Typological Study of Word Order in the Tuni Dialect of Ayask City". *Journal of Linguistic Studies: Theory and Practice*, .. (...), ...-....

© The Author(s).

Publisher: University of Kurdistan.

DOI: [10.22034/jls.2026.146056.1385](https://doi.org/10.22034/jls.2026.146056.1385)

Corresponding author: o.azad@umz.ac.ir

Introduction

Linguistic typology examines recurrent structural patterns across languages and explains how such patterns cluster and correlate. One of its central domains is word order, because the relative position of the verb, object, and other constituents is often associated with a wider set of grammatical properties, including adpositions, genitives, relative clauses, and auxiliaries. In the Greenbergian tradition, typologists have shown that a language cannot be adequately described only by a single clause-level label such as SOV or SVO. Instead, a more reliable account emerges from examining a set of correlated word-order features across the grammar. Within this tradition, Dryer's (1992) framework remains one of the most influential models for identifying typological tendencies through multiple parameters rather than a single constituent order.

The present study investigates the typology of word order in the Tuni dialect spoken in the city of Ayask in South Khorasan Province, Iran. According to the article, this dialect belongs to the Western–Southern branch of Iranian languages and has preserved a number of structural features of linguistic interest. Despite its value for Iranian dialectology, Ayask Tuni has not previously been studied through a systematic parameter-based typological approach. The present research therefore aims to determine the dominant word-order tendencies of the dialect, compare them with broader typological baselines, and assess whether Ayask Tuni should be classified as verb-final, verb-medial, or mixed.

To achieve this goal, the study applies Dryer's (1992) word-order parameters to fieldwork data collected from native speakers of the dialect. The results are interpreted in relation to two comparative perspectives: Eurasian language groups and the world's languages. In addition, the dialect is compared with Persian as described in Dabir-Moghaddam's *Typology of Iranian Languages* (2023). In this way, the article contributes both to the documentation of Iranian dialects and to the broader discussion of mixed typological systems.

A brief note of previous works

Cross-linguistic research has repeatedly shown that the order of verb and object tends to correlate with the order of other grammatical elements. OV languages commonly favor postpositions, genitive–noun order, and relative clause–noun order, whereas VO languages more often display prepositions, noun–genitive order, and noun–relative clause order. At the same time, many languages do not pattern consistently with one pole. Instead, they combine OV-like and VO-like properties, producing mixed typological profiles.

In Iranian linguistics, word order has often been discussed in relation to Persian and a limited number of regional varieties. Such work has typically focused on basic constituent order and its interaction with discourse and grammatical factors. More recent studies, however, have adopted parameter-based typological approaches that allow Iranian varieties to be compared more systematically. A major contribution in this regard is Dabir-Moghaddam (2023), who presents a typological survey of Iranian languages and shows that Persian itself cannot be treated as uniformly OV. Although Persian displays verb-final tendencies in clause structure, it also shows a number of head-initial properties in other

constructions, which supports its analysis as a mixed type. Nevertheless, Ayask Tunî has not yet been examined through a comparable typological method. The present study fills this gap by providing a systematic profile of the dialect and situating it within both Iranian and broader typological patterns.

Theoretical framework

The theoretical basis of this research is Dryer's (1992) model of word-order correlations. In this framework, typological classification is not reduced to the position of the verb and object alone. Instead, languages are evaluated through a set of correlated parameters that reveal whether different constructions align more closely with verb-final or verb-medial/verb-initial tendencies. This approach is especially useful for dialects whose grammatical structure cannot be captured adequately by a single typological label. The framework is grounded in the broader notion of head-dependent ordering. In general terms, head-final tendencies are associated with constructions in which dependents precede heads, while head-initial tendencies show the opposite pattern. Dryer's model does not assume absolute uniformity within a language; rather, it allows for the possibility that different domains of grammar may display different ordering tendencies. As a result, a language may emerge as typologically mixed if its parameter settings cluster around both OV-like and VO-like patterns.

The study also draws on Dabir-Moghaddam's (2023) typological treatment of Iranian languages, which offers a compatible parameter-based approach and provides a useful basis for comparison with Persian. Within this framework, mixed typology is not interpreted simply as inconsistency or transition. Instead, it may reflect a stable structural profile in which clause-level order and phrase-level order do not point uniformly in the same direction. This perspective is central to the interpretation of the Ayask Tunî data.

Method

The study is based on fieldwork conducted in the city of Ayask. The data were collected through observation, interviews, and targeted elicitation from 18 native speakers aged 38 to 76. Elicitation was necessary because some relevant constructions occur infrequently in spontaneous speech and therefore require specific prompts in order to be documented adequately. The sample was limited to native speakers from Ayask, and the analysis is intended to represent the local variety spoken in that city.

After collection, the data were organized and coded according to Dryer's (1992) parameters. For each parameter, the dominant order in Ayask Tunî was identified and interpreted as aligning more closely with either verb-final or verb-medial/verb-initial tendencies. The study also recognizes that some parameters show variation rather than a single fixed order. In particular, parameters 4, 5, 12, and 18 display dual behavior, indicating flexibility within the dialect.

The coded results were then interpreted in two comparative ways. First, the parameter settings of Ayask Tunî were compared with the typological tendencies reported for Eurasian language groups. Second, they were compared with patterns reported for the world's languages. This twofold comparison made it possible to determine whether the dialect patterns more strongly with verb-final or verb-medial/verb-initial tendencies in each broader typological perspective. Finally, the resulting profile was compared with the typological profile of Persian as presented in Dabir-Moghaddam (2023/1402: 119), allowing

the authors to assess the degree of similarity between the two systems.

Although the study is based on a limited number of speakers and one locality, it provides the first systematic parameter-based typological account of Ayask Tuni. The findings therefore offer a solid foundation for future research on this dialect and related Iranian varieties.

Conclusion

The findings indicate that Ayask Tuni displays a mixed typological profile. Although the dialect shows verb-final ordering in core clause structure, its broader distribution of word-order correlations includes a substantial number of verb-medial/verb-initial properties as well. In the comparison with Eurasian language groups, Ayask Tuni shows 12 strongly verb-final parameters and 18 strongly verb-medial/verb-initial parameters. In the comparison with the world's languages, it shows 15 strongly verb-final parameters and 20 strongly verb-medial/verb-initial parameters. These results suggest that the dialect cannot be classified as uniformly verb-final.

The study also identifies variation in parameters 4, 5, 12, and 18, which indicates that the dialect does not display a fully homogeneous ordering pattern across all constructions. Some domains preserve verb-final tendencies, while others align more closely with head-initial ordering. This distribution supports the conclusion that Ayask Tuni is best analyzed as a mixed type. Comparison with Persian further reinforces this interpretation. According to the article, Ayask Tuni and Persian show a high degree of typological similarity, with the main difference appearing in parameter 5. This finding is consistent with broader observations in Iranian typology, where clause-level OV structure often coexists with head-initial properties in other parts of the grammar.

Overall, the study makes three main contributions: it provides a fieldwork-based typological description of Ayask Tuni, compares the dialect with Eurasian and global typological patterns, and situates it in relation to Persian within a shared analytical framework. The results enrich the typological documentation of Iranian dialects and support the view that mixed word-order systems are an important feature of Iranian linguistic structure.

نشریه پژوهش‌های زبان‌شناسی:

نظریه و کاربرد

دوره ۴، شماره ۴، شماره پیاپی ۱۴۰۵، فصل ۱۴۰۵، ص ۱۴۰۵...

بررسی رده‌شناختی ترتیب واژه در گویش تونی شهر آیسک

ابوالفضل علمدار^۱، امید آزاد^۲

۱. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. abalfazl_alamdar@atu.ac.ir

۲. (نویسنده مسؤل) دانشیار زبان‌شناسی، دانشگاه مازندران، مازندران، ایران. o.azad@umz.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	پژوهش حاضر، مؤلفه‌های رده‌شناختی ترتیب واژه را در گویش تونی آیسک بر پایه چارچوب نظری درایر (۱۹۹۲) و با تکیه بر بیست‌و‌چهار مؤلفه جفت‌های همبسته بررسی می‌کند. این گویش که در شمال استان خراسان جنوبی صحبت می‌شود، به شاخه غربی-جنوبی زبان‌های ایرانی تعلق دارد. داده‌ها به روش میدانی و از طریق مشاهده، مصاحبه و برانگیزش هدفمند از ۱۸ گویشور بومی ۳۸ تا ۷۶ ساله گردآوری شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که در شمارش توصیفی مؤلفه‌های «قوی»، گویش تونی آیسک در مقایسه با زبان‌های اروپا-آسیا ۱۲ مؤلفه فعل‌پایانی و ۱۸ مؤلفه فعل‌میانی، و در مقایسه با زبان‌های جهان ۱۵ مؤلفه فعل‌پایانی و ۲۰ مؤلفه فعل‌میانی دارد. این الگو از غلبه نسبی مؤلفه‌های فعل‌میانی حکایت می‌کند، بی‌آنکه دلالتی بر معناداری آماری یا انتساب قطعی گویش به یک رده یکدست داشته باشد. بر این اساس، گویش تونی آیسک را می‌توان گویشی با رده آمیخته دانست؛ هرچند داوری درباره جایگاه کلان چنین رده‌هایی در طبقه‌بندی گونه‌شناختی، نیازمند شواهد گسترده‌تر تاریخی و بین‌زبانی است.
واژه‌های کلیدی: رده‌شناسی زبان، گویش تونی، ترتیب واژه، مؤلفه‌های رده‌شناختی، رده آمیخته	

استناد: علمدار، ابوالفضل، آزاد، امید (۱۴۰۵). «بررسی رده‌شناختی ترتیب واژه در گویش تونی شهر آیسک». پژوهش‌های زبان‌شناسی: نظریه و کاربرد، دوره (شماره) ۴، شماره پیاپی ۱۴۰۵، فصل ۱۴۰۵، ص ۱۴۰۵.

حق مؤلف: نویسندگان

DOI: [10.22034/jls.2026.146056.1385](https://doi.org/10.22034/jls.2026.146056.1385)

Corresponding author: o.azad@umz.ac.ir

۱. مقدمه

در مسیر تحول علم زبان‌شناسی می‌توان گفت در قرن ۱۹ گرایش‌های پژوهشی معطوف به زبان‌شناسی تاریخی^۱ و در قرن ۲۰ و ۲۱ معطوف به واکاوی و کشف همگانی‌های زبان^۲ بوده‌است. رده‌شناسی زبان^۳ یکی از رویکردهایی است که نقش اساسی در شناسایی این همگانی‌ها ایفا می‌کند. در واقع، رده‌شناسی با مطالعه گسترده و نظام‌مند زبان‌های مختلف جهان در پی کشف قواعد حاکم بر زبان‌های بشری است. با این وجود، رده‌شناسی ماهیتی پیوستاری دارد؛ به این معنا که پس از استخراج قواعد حاکم بر یک زبان، نمی‌توان حکمی قطعی در مورد زبانی به دست داد. رده‌شناسی شاخه‌ای علمی به حساب می‌آید که به دسته‌بندی این پدیده‌ها می‌پردازد (دبیرمقدم، ۱۴۰۲: ۱). در واقع، رده‌شناسی زبان با سابقه‌ای بالغ بر بیش از دو قرن، به طبقه‌بندی زبان‌های طبیعی براساس معیارهای واج‌شناختی، صرفی و نحوی می‌پردازد. کامری^۴ رده‌شناسی را مطالعه نظام‌مند گوناگونی‌های زبانی می‌داند و بر این باور است که علی‌رغم شباهت ظاهری، اصولی کلی بر این گوناگونی‌ها حاکم است. از منظر روش‌شناختی، رده‌شناسی امروزی غالباً بر بنیان‌های فلسفه تجربه‌گرایی^۵ استوار است و مانند علوم تجربی، پایه‌اش سه رکن مشاهده^۶، توصیف^۷ و تبیین^۸ است (۲۰۰۱: ۲۵؛ به نقل از دبیرمقدم، ۱۴۰۲: ۲-۳۲). موضوع مقاله حاضر، «ترتیب واژه»^۹ است و سعی می‌شود با توجه به مقاله درایر^{۱۰} (۱۹۹۲) با عنوان «همبستگی‌های ترتیب واژه گرینبرگی»^{۱۱} و با بهره‌گیری از کتاب رده‌شناسی زبان‌های ایرانی (دبیرمقدم، ۱۴۰۲) وضعیت ترتیب واژه در گویش تونی شهر آیسک از منظر رده‌شناسی در مقایسه با زبان‌های اروپا-آسیا و البته زبان‌های جهان تعیین شود.

تون کهن یکی از دو شهر قدیمی قهستان (نام شهر دیگر، قاین) در ۳۴۰ کیلومتری جنوب مشهد و در مجاورت کویر، در مسیر جاده مشهد-بندرعباس و مشهد-یزد واقع شده و از دیرباز مورد توجه جغرافی‌دانان و سفرنویسان بوده‌است (یاحق، ۱۳۹۶: ۹). گویش تون ذیل شاخه غربی-جنوبی زبان‌های ایرانی قرار می‌گیرد که به دلایل گوناگون تاریخی و جغرافیایی از گزند تحولات سریع زبانی مصون مانده و در نتیجه ارزش‌های زبانی خود را تا حد زیادی حفظ کرده‌است. گویش تونی علی‌رغم قدمت و اهمیت رده‌شناختی، تاکنون کمتر مورد مطالعه جدی قرار گرفته‌است. مردم این منطقه همگی

¹ historical linguistics

² language universals

³ language typology

⁴ B. Comrie

⁵ empiricism

⁶ observation

⁷ description

⁸ explanation

⁹ word order

¹⁰ M. Dryer

¹¹ Greenbergian word order correlations

فارسی‌زبان‌اند و به‌نظر می‌رسد که زبان‌شان با فارسی میانه در پیوند بوده‌است. (یاحقی، ۱۳۹۶: ۱۰-۱۲).

شهر آیسک که یکی از شهرهای مهم گویش تونی است (به‌همراه شهرهای فردوس، سرایان و کاخک) در شمال استان خراسان جنوبی قرار دارد. این شهر با جمعیتی بالغ بر ۵ هزار نفر (براساس سرشماری ۱۳۹۰)، حدود ۴۱۵۰ کیلومتر مربع مساحت دارد (داوری، ۱۳۹۶). نام آیسک مخفف اسم «یاس + ک (تصغیر)» است و معنی آن، آسمان صاف و آبی است (دوستی، ۱۳۷۷). امروزه گویش تونی در آیسک با چالش تماس زبانی^۱ روبه‌رو است. تمایل نسل‌های جدید به استفاده از فارسی معیار، باعث زوال تدریجی برخی ساخت‌های نحوی و واژگانی این گویش شده‌است که ضرورت ثبت و تحلیل رده‌شناختی این گویش را دوجندان می‌کند.

۲. پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهش‌های زیادی در حوزه رده‌شناسی ترتیب واژه زبان‌های ایرانی صورت گرفته‌است که برخی از مهم‌ترین این آثار عبارت‌اند از ثمره (۱۳۶۹)، مرعشی (۱۹۷۰)، فرامر^۲ (۱۹۸۱)، کریمی (۱۹۸۹) و درزی (۱۹۹۶). در سال‌های اخیر نیز مطالعات قابل‌توجهی انجام شده‌است که از میان آنها می‌توان به واحدی لنگرودی (۱۳۸۲)، رضاپور (۱۳۹۴)، صفایی‌اصل (۱۳۹۴)، رضایی و خیرخواه (۱۳۹۴)، دبیرمقدم و عبداللهی (۱۳۹۸)، محمدی و همکاران (۱۳۹۹)، لبافان و دبیرمقدم (۱۴۰۱) و زارع و شیرحدائق (۱۴۰۴) اشاره کرد که براساس ۲۴ مؤلفه رده‌شناختی ترتیب واژه درایر (۱۹۹۲) نظام ترتیب واژه را به‌ترتیب در گویش‌ها و زبان‌های گیلکی لنگرودی، سمنانی، آذربایجانی، لری بویراحمدی، بابلی، لری ممسنی، خانیکی و گویش عربی طایفه لبومحمدی ایل خمسه بررسی کرده‌اند. کتاب رده‌شناسی زبان‌های ایرانی (دبیرمقدم، ۱۴۰۲) را می‌توان جامع‌ترین اثر در این حوزه دانست. دبیرمقدم در این اثر نشان می‌دهد که زبان‌های فارسی، کردی، لارستانی، دوانی، بلوچی، نایینی، اورامی، دلواری، لکی و وفسی براساس ۲۴ مؤلفه مطرح در رده‌شناسی ترتیب واژه به رده زبان‌های فعل‌میانی تمایل بیشتری دارند، درحالی‌که زبان‌های تاتی، شهمیرزادی و تالشی تمایل بیشتری به رده زبان‌های فعل‌پایانی قوی از خود نشان می‌دهند.

در سطح بین‌المللی نیز رده‌شناسی زبان‌های ایرانی در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته‌است. کتاب جستارهایی در باب رده‌شناسی زبان‌های ایرانی^۳ به ویراستاری کرنگی^۴ و محمودی‌بختیاری (۲۰۱۹)، از جمله آثاری است که به بررسی جنبه‌های گوناگون رده‌شناختی در زبان‌های ایرانی اختصاص یافته‌است. کامری (۲۰۱۹: ۴) بر ضرورت گسترش مطالعات رده‌شناختی درباره زبان‌های ایرانی تأکید می‌کند و معتقد است که حوزه‌های بسیاری در این زبان‌ها همچنان شایسته بررسی‌اند. از دیدگاه او،

^۱ language contact

^۲ P. R. Frommer

^۳ *Essays on Typology of Iranian Languages*

^۴ A. Korangy

یکی از این حوزه‌ها بررسی پیچیدگی‌های پردازشی ناشی از ترکیب ترتیب فعل‌پایانی سازه‌ها با گروه اسمی غالباً هسته‌آغازی در زبان فارسی است. هیگ^۱ و ادیبی‌فر (۲۰۱۹: ۱۰۶) نیز معتقدند که این زبان از نظر رده‌شناسی ترتیب واژه، الگویی آمیخته^۲ دارد؛ به این معنا که در سطح بند دارای ترتیب OV، یعنی «مفعول-فعل» است، اما در دیگر حوزه‌های نحوی الگوهای هسته‌آغاز نیز در آن مشاهده می‌شود. از این منظر، بررسی رده‌شناختی ترتیب واژه در گویش تونی آیسک می‌تواند افزون بر مستندسازی یکی از گونه‌های کمترتوصیف‌شده ایرانی، در روشن‌تر شدن میزان همگرایی یا واگرایی این گویش با الگوهای شناخته‌شده زبان‌های ایرانی نیز مؤثر باشد.

هیگ و راسخ‌مهند (۲۰۱۹: ۵-۱) با بررسی عناصر پس‌گزاره‌ای در زبان‌های ایرانی و زبان‌های همجوار، نشان می‌دهند که دسته‌بندی سنتی زبان‌های ایرانی به‌عنوان زبان‌های فعل‌پایانی SOV تصویری کامل از الگوهای واقعی ترتیب واژه به دست نمی‌دهد. آنان تأکید می‌کنند که تبیین جایگاه عناصر پس‌گزاره‌ای باید با توجه به عواملی همچون میراث زبانی، تماس زبانی و ساخت اطلاع انجام گیرد.

هیگ و همکاران (۲۰۲۴: ۱۳) رده‌شناسی ترتیب واژه در زبان‌های ایرانی را واجد الگوهای آمیخته می‌دانند و با اشاره به فارسی نشان می‌دهند که یک زبان ممکن است در حوزه گروه فعلی گرایش OV داشته باشد، اما در گروه اسمی از الگوی هسته‌آغاز پیروی کند؛ از این‌رو، یک برجسب کلی لزوماً رفتار ترتیبی همه سازه‌های زبان را منعکس نمی‌کند.

در رابطه با گویش تونی نیز پژوهش‌هایی انجام شده‌است که در اینجا به برخی از مهم‌ترین آثار اشاره می‌شود. شریفی و زمردیان (۱۳۸۹) و علمدار (۱۴۰۱) به ترتیب نظام مطابقه در گویش‌های کاخکی و آیسکی را بررسی کرده‌اند. شریفی (۱۳۹۰) برخی نکات ساختاری در مورد واژه‌بست‌های ضمیری گویش کاخکی را مورد توجه قرار می‌دهد. داوری (۱۳۹۶) به مطالعه صرفی-واژگانی گویش آیسکی پرداخته‌است. یاحقی (۱۳۹۶) نیز واژه‌نامه گویش تون (شهرستان فردوس) را تألیف کرده‌است. با وجود این، تاکنون پژوهشی مستقل که نظام ترتیب واژه در گویش تونی شهر آیسک را بر پایه مؤلفه‌های رده‌شناختی درایر بررسی کرده باشد، انجام نشده‌است. از این‌رو، پژوهش حاضر می‌کوشد با تحلیل نظام ترتیب واژه در این گویش، جایگاه آن را در پیوستار رده‌شناختی زبان‌های ایرانی، زبان‌های اوراسیا و زبان‌های جهان تعیین کند.

۳. مبانی نظری پژوهش

بحث «ترتیب واژه» به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین معیارهای رده‌شناختی، به توالی سازه‌های زبانی در زبان‌ها و گویش‌های گوناگون می‌پردازد. در این چارچوب نظری، منظور از «واژه» سازه‌های زبانی یا

¹ G. Haig

² mixed

همان مؤلفه‌های نحوی مقوله‌ای نظیر گروه‌های اسمی و فعلی می‌باشد. در این بخش، ضمن طرح رئوس کلی پژوهش درایر (۱۹۹۲)، بیست‌و‌چهار مؤلفه مرتبط با ترتیب واژه مورد واکاوی قرار می‌گیرد. در پژوهش پیش‌رو، بررسی رده‌شناختی ترتیب واژه در گویش تونی آیسک براساس بیست‌و‌چهار مؤلفه موردنظر درایر (۱۹۹۲) انجام شد. قبل از پرداختن به تحلیل داده‌های گویش تونی آیسک، ابتدا دیدگاه وی در این خصوص مطرح می‌شود. درایر با تبعیت از رویکرد رده‌شناختی گرینبرگ^۱ (۱۹۶۳)، همبستگی‌های موجود میان برخی ساخت‌های نحوی و جایگاه مفعول نسبت به فعل را تحلیل می‌کند. وی (۱۹۹۲: ۸۱) با استناد به مطالعات گرینبرگ (۱۹۶۳) و با در نظر گرفتن همبستگی میان برخی جفت‌های دستوری با دو الگوی بنیادین مفعول-فعل (OV) و فعل-مفعول (VO) هدف از نگارش مقاله معروفش در سال ۱۹۹۲ را معرفی جفت‌های همبسته با این ترتیب‌های دوگانه فوق و واکاوی علت وجود چنین همبستگی‌هایی عنوان می‌کند. به اعتقاد وی، در پژوهش‌های قبل از سال ۱۹۹۲، شواهد تجربی کافی و دقیقی برای تعیین جفت‌های همبسته طرح نشده بود. مطالعات درایر (۱۹۹۲) با استفاده از روش‌های آماری و بررسی ۶۲۵ زبان گوناگون، نشان‌دهنده این نکته است که برخی جفت‌های دستوری با ترتیب فعل و مفعول همبستگی نشان می‌دهند و برخی دیگر فاقد چنین همبستگی‌ای هستند. وی (۱۹۹۲: ۸۷) در تعریف سازه‌های همبسته با فعل و مفعول می‌گوید: «چنانچه در یک جفت‌عناصر X و Y ، عنصر X در زبان‌های با رده فعل-مفعول (VO) با بسامد بالاتری در مقایسه با زبان‌های با رده مفعول-فعل (OV) قبل از Y ظاهر شود، آنگاه جفت (X, Y) جفتی همبسته به حساب می‌آید و X همبسته با فعل و Y همبسته با مفعول خواهد بود».

درایر (۱۹۹۲) در راستای توضیح چرایی وجود جفت‌های X و Y در سطوح گروه و بند و نیز همبستگی آن‌ها با دو رده بنیادین مفعول-فعل (OV) و فعل-مفعول (VO)، از دو انگاره نظری هسته-وابسته^۲ (HDT) و هسته-متمم^۳ (HCT) صحبت می‌کند. وی (۱۹۹۲: ۸۷) انگاره نظری هسته-وابسته را چنین بیان می‌کند: «سازه‌های همبسته با فعل، هسته به حساب می‌آیند و سازه‌های همبسته با مفعول، وابسته محسوب می‌شوند. به بیانی دیگر، جفت‌عناصر (X, Y) در زبان‌های با رده فعل-مفعول (VO) در قیاس با زبان‌های با رده مفعول-فعل (OV) با بسامد بیشتری از ترتیب XY تبعیت می‌کنند، مشروط بر آن که X هسته و Y وابسته باشد». درایر (۱۹۹۲) در ادامه، براساس پیش‌بینی‌های دو تعریف مذکور از جفت‌های دستوری X و Y ، به‌منظور ارزیابی رابطه همبستگی آن‌ها با ترتیب‌های فعل و مفعول، چهار مقوله مشخص از این جفت‌ها را به دست می‌دهد:

^۱ J. Greenberg

^۲ head-dependent theory

^۳ head-complement theory

الف) «جفت‌های غیرهمبسته»^۱: در این دسته، عضو نخست وابسته و عضو دوم هسته به شمار می‌رود که شامل جفت‌های صفت و اسم، اشاره و اسم، قید مقدار و صفت، ادات منفی و فعل، و ادات زمان‌نما و فعل می‌شود. در سه دسته بعدی (ب، پ و ت)، عضو نخست با فعل و عضو دوم با مفعول همبستگی دارد.

ب) «جفت‌های همبسته»^۲ که در نظریه هسته-وابسته آمده‌است، دربردارنده مضاف و مضاف‌الیه، اسم و بند موصولی، صفت و مبنای مقایسه، و فعل و گروه حرف اضافه‌ای می‌شود.

پ) «جفت‌های بحث‌برانگیز»^۳: جفت‌های این دسته عبارت‌اند از فعل و فاعل، فعل کمکی زمان نمود و گروه فعلی، فعل کمکی منفی و گروه فعلی، متمم‌نما و بند متمم، ادات استفهام و جمله، پیرونمای بند قیدی و بند اصلی جمله، حرف تعریف و گروه اسمی، و نهایتاً واژه جمع‌ساز و گروه اسمی.

ت) «جفت‌های همبسته (بی‌متمم یا با امکان نبود متمم)»: جفت‌های این دسته عبارت‌اند از فعل و قید حالت، فعل و گروه حرف اضافه‌ای، صفت و مبنای مقایسه، مضاف و مضاف‌الیه، و نیز اسم و بند موصولی (درایر، ۱۹۹۲: ۱۰۶).

نتایج آماری درایر (۱۹۹۲) پیش‌بینی‌های انگاره نظری هسته-وابسته را تأیید می‌کند؛ بدین معنا که در مقیاس گسترده‌ای از نواحی جغرافیایی جهان، مجموعه جفت‌های دستوری «جفت‌های همبسته» (مجموعه ب) به‌طور معناداری با دو رده بنیادین فعل-مفعول (VO) و مفعول-فعل (OV) همبستگی نشان می‌دهند و در نتیجه همسو با نظریه هستند. در سوی دیگر، مجموعه جفت‌های «غیرهمبسته» (مجموعه الف) علی‌رغم آن که از یک هسته و یک وابسته تشکیل شده‌اند، داده‌های تجربی گردآوری شده از زبان‌های جهان، همبستگی آن‌ها را با دو رده فوق نشان نمی‌دهد. این مسئله چالشی فراوری انگاره نظری هسته-وابسته قرار می‌دهد؛ زیرا پیش‌بینی این نظریه این است که هسته در هر جفت عنصری باید با فعل و وابسته با مفعول همبسته باشد. علاوه بر این، در خصوص مجموعه جفت‌های «بحث‌برانگیز» (مجموعه پ) در بین زبان‌شناسان در تشخیص هسته از وابسته اتفاق نظری وجود ندارد (درایر، ۱۹۹۲: ۱۰۰). دسته‌بندی ارائه شده از جفت‌های دستوری، خود مبتنی بر پیش‌بینی‌های انگاره نظری هسته-وابسته به دست آمده‌است؛ و اگر این دسته‌بندی به شکلی دیگر و با تشخیص متفاوتی از هسته صورت می‌پذیرفت، اعتبار پیش‌بینی‌های نظریه نیز مورد تردید قرار می‌گرفت. با توجه به مجموع این مسائل، نارسایی انگاره نظری هسته-وابسته در تبیین مجموعه جفت‌های غیرهمبسته (مجموعه الف) زمینه‌ساز طرح انگاره نظری «هسته-متمم» گردید (درایر، ۱۹۹۲: ۱۰۵).

انگاره نظری هسته-متمم (HCT): بر مبنای این انگاره، سازه‌هایی که با مقوله فعل هم‌الگو باشند، هسته به حساب می‌آیند و سازه‌هایی که با مقوله مفعول هم‌الگو باشند، متمم در نظر گرفته می‌شوند.

¹ non-correlation pairs

² correlation pairs

³ controversial pairs

به بیانی دقیق‌تر، جفت‌عناصر (X, Y) در زبان‌های دارای رده فعل-مفعول (VO) نسبت به زبان‌های دارای رده فعل-مفعول (OV) با بسامد بسیار بالاتری از ترتیب XY پیروی می‌کنند، مشروط بر آن‌که X هسته و Y متمم باشد (درایر، ۱۹۹۲: ۱۰۶). درایر پس از طرح این تعریف، این نکته را نیز متذکر می‌شود که به سبب وجود برداشت‌های متفاوت از مفهوم «متمم» و عدم اتفاق نظر در این حوزه، پیش‌بینی‌های حاصل از این انگاره نیز پیرو تفاسیر متفاوت از اصطلاح فوق، یکدست و همسان نخواهد بود. وی (۱۹۹۲: ۱۰۶) با ذکر مثالی تأکید می‌کند که در جفت‌عناصر فعل و قید حالت، قید حالت قطعاً نقش افزوده را ایفا می‌کند و متمم به حساب نمی‌آید. بنابراین، انگاره نظری هسته-متمم در تبیین آن دسته از جفت‌های همبسته‌ای که فاقد متمم هستند (مجموعه ت) با چالش جدی مواجه خواهد شد؛ زیرا در این مجموعه جفت‌ها، عناصری مانند قید حالت، گروه حرف‌اضافه‌ای، مبنای مقایسه و بند موصولی همگی در زمره افزوده‌ها (متمم‌نماها) قرار می‌گیرند و متمم به حساب نمی‌آیند.

درایر (۱۹۹۲) پس از بررسی‌های گسترده و در نظر گرفتن داده‌های تجربی، نهایتاً به این نتیجه رسید که سازه‌های همبسته با مفعول در مجموعه جفت‌های (ت) دارای ویژگی مشترکی هستند: همگی ماهیتی «گروهی»^۱ دارند. در مقابل، برخی دیگر از سازه‌ها «غیرگروهی»^۲ هستند. این مشاهده، بستری را فراهم کرد که به منظور رفع کاستی‌های دو انگاره پیشین (هسته-وابسته و هسته-متمم)، نظریه جایگزینی را طرح کند. انگاره پیشنهادی درایر (۱۹۹۲) بر این اصل استوار است که علاوه بر تمایز میان هسته و وابسته، تمایز میان سازه‌های گروهی و غیرگروهی نیز باید در کانون توجه باشد. او در تبیین این تمایز به تضادی معنادار میان صفت و بند موصولی اشاره می‌کند: هر دو سازه، افزوده اسم به حساب می‌آیند، اما بندهای موصولی با مفعول همبستگی دارند، درحالی‌که صفات فاقد این ویژگی هستند. استدلال درایر در تبیین جفت‌های همبسته (مجموعه ب در انگاره هسته-وابسته) و جفت‌های بحث‌برانگیز (مجموعه پ) اینگونه است که در هر جفت‌دستوری، یک سازه غیرگروهی با فعل و یک سازه گروهی با مفعول همبسته است. در سوی دیگر، در مجموعه جفت‌های غیرهمبسته (مجموعه الف)، هر دو سازه غیرگروهی محسوب می‌شوند. برای نمونه، عناصر منفی‌ساز و گروه حرف‌اضافه‌ای هر دو افزوده فعل محسوب شمار می‌شوند، اما تنها گروه حرف‌اضافه‌ای است که به عنوان سازه‌ای گروهی، با مفعول همبستگی نشان می‌دهد. بر پایه این مشاهدات، درایر (۱۹۹۲: ۱۰۹) انگاره نظری «سوی انشعاب»^۳ را به این شکل توضیح می‌دهد: «انگاره نظری سوی انشعاب: سازه‌های همبسته با فعل، مقوله‌هایی غیرگروهی (غیرانشعابی یا واژگانی) هستند و سازه‌های همبسته با مفعول، مقوله‌هایی گروهی (انشعابی) به شمار می‌روند. به بیانی دیگر، جفت‌عناصر (X, Y) در زبان‌های با رده فعل-مفعول

^۱ phrasal

^۲ non-phrasal

^۳ branching direction theory

(VO) نسبت به زبان‌های با ردهٔ مفعول-فعل (OV) با بسامد بالاتری از ترتیب XY تبعیت می‌کنند، مشروط بر آن که X مقوله‌ای غیرگروهی و Y مقوله‌ای گروهی باشد.

به اعتقاد درایر (۱۹۹۲)، بر پایهٔ انگارهٔ نظری سوی انشعاب، گرایشی نسبی در زبان‌های جهان وجود دارد که بر اساس آن، سازه‌های همبسته با فعل عمدتاً مقوله‌هایی غیرگروهی (غیرانشعابی) و سازه‌های همبسته با مفعول، عمدتاً مقوله‌هایی گروهی (انشعابی) محسوب می‌شوند. در زبان‌های دارای ردهٔ مفعول-فعل (OV)، مقوله‌های گروهی مقدم بر مقوله‌های غیرگروهی هستند، درحالی که در زبان‌های دارای ردهٔ فعل-مفعول (VO)، توالی معکوس است و مقوله‌های غیرگروهی قبل از مقوله‌های گروهی ظاهر می‌شوند. وی یکی از مهم‌ترین مزیت‌های انگارهٔ نظری سوی انشعاب در مقایسه با نظریهٔ هسته-وابسته را توانایی آن در تبیین جفت‌های غیرهمبسته (مجموعهٔ الف) می‌داند. از منظر انگارهٔ نظری سوی انشعاب، مقوله‌های وابسته در این جفت‌ها، یعنی صفت، صفت اشاره، قید مقدار (مرتبط با صفت)، ادات منفی و وندهای زمان-نمود، همگی مقوله‌هایی غیرگروهی هستند. از این رو، این عناصر نمی‌توانند با هستهٔ خود که آن نیز مقوله‌ای غیرگروهی است، جفت همبسته‌ای را شکل دهند. مزیت دیگر انگارهٔ نظری سوی انشعاب در مقایسه با نظریهٔ هسته-وابسته به تبیین جفت‌های بحث‌برانگیز (مجموعهٔ پ) مربوط می‌شود؛ جفت‌هایی که در خصوص هسته یا وابسته بودن سازه‌های تشکیل‌دهندهٔ آن‌ها در بین زبان‌شناسان اتفاق نظر مشخصی وجود ندارد. براساس انگارهٔ سوی انشعاب، در هر جفت‌عنصری، سازهٔ غیرگروهی به‌عنوان هسته و سازهٔ گروهی به‌عنوان وابسته مطرح می‌شود. در مقالهٔ درایر (۱۹۹۲)، بیست‌وسه جفت همبستگی آمده‌است که از این میان، پنج مورد در زبان فارسی مصداق ندارند. افزون بر این، شش همبستگی دیگر که در مقالهٔ درایر (۱۹۹۲) طرح نشده‌اند، در حال حاضر در پایگاه داده‌های فعلی وی دیده می‌شوند. این شش جفت همبستگی، مطابق با شماره‌گذاری ۱۹ تا ۲۴ در جدول‌های (۲) و (۳) قابل مشاهده هستند.

هر همبستگی، به رابطهٔ میان ترتیب وقوع یک جفت‌مؤلفهٔ (X, Y) و ترتیب وقوع فعل نسبت به مفعول می‌پردازد. درایر (۱۹۹۲: ۸۲) تصریح می‌کند که چنانچه ترتیب وقوع جفت‌عناصر (X, Y) با ترتیب وقوع فعل و مفعول دارای همبستگی معنادار آماری باشد، آن‌گاه این جفت‌عناصر، «جفت همبستگی» نامیده می‌شود و در این جفت، X هم‌الگو با فعل^۱ و Y هم‌الگو با مفعول^۲ محسوب می‌شود. برای نمونه، در زبان‌هایی که ترتیب مفعول-فعل (OV) دارند، تمایل به استفاده از پس‌اضافه مشاهده می‌شود، درحالی که در زبان‌های دارای ترتیب فعل-مفعول (VO) گرایش به استفاده از پیش‌اضافه غالب است. بنابراین، می‌توان جفت «حرف اضافه و گروه اسمی» را جفت همبستگی دانست که در آن، حرف اضافه هم‌الگو با فعل، و گروه اسمی همراه آن هم‌الگو با مفعول است (دبیرمقدم، ۱۴۰۲: ۱۰۹).

^۱ verb patterner

^۲ object patterner

درایر (۱۹۹۲) از دو اصطلاح «فعل‌آغازین»^۱ و «فعل‌پایانی»^۲ سخن می‌گوید. او از اصطلاح فعل‌آغازین برای اشاره به زبان‌هایی اشاره می‌کند که در آن‌ها اساساً هم فاعل و هم مفعول بعد از فعل ظاهر می‌شوند. رده فعل‌آغازین به‌طور مشخص شامل زبان‌های دارای ترتیب فعل-فاعل-مفعول (VSO) و فعل-مفعول-فاعل (VOS) می‌شود، اما زبان‌هایی که دارای ترتیب فعل-فاعل (VS) و فعل-مفعول (VO) هستند نیز در این رده می‌گنجد. در سوی دیگر، اصطلاح فعل‌پایانی به زبان‌هایی اطلاق می‌شود که در آن‌ها فاعل و مفعول معمولاً قبل از فعل قرار می‌گیرند. رده فعل‌پایانی، زبان‌هایی را که دارای ترتیب فاعل-مفعول-فعل (SOV) و نیز زبان‌های دارای ترتیب فاعل-فعل (SV) و مفعول-فعل (OV) شامل می‌شود (به نقل از لبافان و دبیرمقدم، ۱۴۰۱: ۱۵۵). در این پژوهش، «فعل‌پایانی قوی» و «فعل‌میانی قوی» برچسب‌هایی توصیفی‌اند که میزان همگرایی مؤلفه‌های همبسته را با الگوی غالب ترتیب واژه نشان می‌دهند. مقصود از فعل‌پایانی قوی الگویی است که در آن، علاوه بر غلبه جایگاه پایانی فعل، بیشتر مؤلفه‌های همبسته نیز با آرایش هسته‌پایانی سازگارند؛ در مقابل، فعل‌میانی قوی الگویی است که در آن، افزون بر غلبه جایگاه میانی فعل، بیشتر مؤلفه‌های همبسته با آرایش هسته‌آغازی یا فعل‌میانی همسو هستند. جدول زیر که برگرفته از مقاله درایر (۱۹۹۲) در مورد ترتیب اسم و بندموصولی است، ارائه می‌شود تا تصویر روشن‌تری از اصطلاحات فعل‌آغازین و فعل‌پایانی به دست دهیم.

جدول ۱. ترتیب اسم و بندموصولی (درایر، ۱۹۹۲: ۸۶؛ به نقل از لبافان و دبیرمقدم، ۱۴۰۱: ۱۵۵)

	Africa ³	EurAsia ⁴	SEAsia&OC ⁵	Aus-NewGui ⁶	Namer ⁷	SAmer ⁸	TOTAL
OV&RelN	5	11	2	2	3	3	26
OV&NRel	9	5	2	6	12	3	37
VO&RelN	0	0	1	0	0	0	1
VO&NRel	21	8	12	3	11	5	60

اعداد مندرج در جدول (۱) نشان‌دهنده تعداد گروه‌زبان‌ها^۹ در هر منطقه جغرافیایی است. در هر یک از دو رده اصلی فعل‌پایانی (OV) و فعل‌آغازین (VO)، الگوی پرتکرارتر در هر منطقه با عدد

¹ v-initial

² v-final

³ آفریقا

⁴ اروپا-آسیا

⁵ جنوب شرقی آسیا و اقیانوسیه

⁶ استرالیا و گینه نو

⁷ آمریکای شمالی

⁸ آمریکای جنوبی

⁹ genera

برجسته^۱ نشان داده شده‌است. برای مثال، در ردهٔ مفعول-فعل (OV) مربوط به منطقهٔ آفریقا، از میان دو الگوی OV&ReIN و OV&NRel، به‌ترتیب با فراوانی‌های ۵ و ۹، عدد ۹ برجسته شده‌است؛ زیرا الگوی OV&NRel در این منطقه فراوانی بیشتری دارد. عدد ۲۱ در ردیف VO&NRel نشان می‌دهد که در پایگاه داده‌های درایر (۱۹۹۲)، ۲۱ گروه‌زبان در آفریقا دارای ترتیب فعل-مفعول (VO) و الگوی «اسم + بند موصولی» (NRel) بوده‌اند. ستون پایانی جدول (TOTAL) نیز مجموع گروه‌زبان‌های هر الگو را در سراسر مناطق بررسی‌شده نشان می‌دهد. لازم به تأکید است که در این بحث، «قوی» و «ضعیف» صفاتی مطلق نیستند، بلکه جایگاه نسبی یک الگو را در درون هر یک از دو ردهٔ اصلی OV و VO نشان می‌دهند. بنابراین، تفسیر این مفاهیم باید به‌صورت درون‌رده‌ای انجام گیرد؛ یعنی زبان‌های OV باید در مقایسه با دیگر زبان‌های OV و زبان‌های VO نیز به‌طور مستقل در مقایسه با دیگر زبان‌های VO بررسی شوند. از این‌رو، مقایسهٔ مستقیم اعداد مربوط به دو ردهٔ متفاوت OV و VO، ملاک مناسبی برای تعیین «قوی» یا «ضعیف» بودن یک الگو در یک زبان مشخص نیست.

بر اساس جدول (۱)، فارسی در مؤلفهٔ «ترتیب اسم و بند موصولی» زبانی با ترتیب مفعول-فعل (OV) است و بند موصولی در آن پس از اسم ظاهر می‌شود؛ بنابراین، الگوی مربوط به فارسی در این مؤلفه، OV&NRel است. از این‌رو، جایگاه این الگو باید در درون ردهٔ OV ارزیابی شود، نه از طریق مقایسهٔ مستقیم آن با الگوهای ردهٔ VO. در منطقهٔ اروپا-آسیا، الگوی OV&NRel در میان زبان‌های OV دارای فراوانی ۵ است، درحالی‌که فراوانی الگوی OV&ReIN برابر با ۱۱ است. بنابراین، در منطقهٔ اروپا-آسیا، الگوی OV&NRel که با فارسی متناظر است، در میان زبان‌های OV نسبت به الگوی OV&ReIN کم‌غالب‌تر است و از این حیث «ضعیف‌تر» تلقی می‌شود. در مقابل، در مقیاس جهانی، فراوانی الگوی OV&NRel برابر با ۳۷ و فراوانی الگوی OV&ReIN برابر با ۲۶ است. بر این اساس، همین الگو در میان زبان‌های OV در مقیاس جهانی غالب‌تر یا «قوی‌تر» به‌شمار می‌رود.

بنابراین، توصیف الگوی مربوط به زبان فارسی به‌عنوان الگویی «قوی» یا «ضعیف» امری مطلق نیست، بلکه به سطح مقایسه و چارچوب رده‌شناختی مورد نظر وابسته است. مقصود از این دو تعبیر آن است که یک الگو در درون یک رده، نسبت به الگوی بدیل همان رده، از غلبهٔ آماری بیشتر یا کمتری برخوردار باشد. از این‌رو، «قوی» و «ضعیف» در این بحث بیانگر جایگاه نسبی یک الگوی نحوی در میان الگوهای هم‌رده است و ارتباطی به توصیف ذاتی یک زبان ندارد. در رده‌شناسی زبان نیز معمولاً از «گرایش» یا «تمایل» سخن گفته می‌شود؛ زیرا الگوهای زبانی در زبان‌های مختلف همواره به‌صورت

¹ bold

یکسان توزیع نمی‌شوند. بر همین اساس، پدیده‌های زبانی در این رویکرد بر روی پیوستار بررسی می‌شوند؛ زیرا تنوع زبانی معمولاً ماهیتی طیفی و پیوستاری دارد.

۴. روش پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی است و داده‌های آن به شیوه میدانی از گویشوران بومی گویش تونی شهر آیسک گردآوری شده‌است. هدف پژوهش، تحلیل مؤلفه‌های رده‌شناختی ترتیب واژه در این گویش بر پایه چارچوب نظری درایر (۱۹۹۲) و با در نظر گرفتن بیست‌وچهار مؤلفه جفت‌های همبسته است. از آنجا که موضوع پژوهش به توصیف ساخت‌های نحوی در کاربرد واقعی گویش مربوط می‌شود، داده‌ها از طریق گفتار طبیعی، مصاحبه نیمه‌هدایت‌شده و برانگیزش هدفمند^۱ فراهم شده‌اند تا هم نمونه‌های کاربردی و خودانگیخته در دست باشد و هم امکان بررسی مؤلفه‌هایی که در گفتار طبیعی کم‌بسامدند، فراهم شود. با توجه به ماهیت توصیفی-رده‌شناختی این پژوهش و محدود بودن شمار مؤلفه‌های بررسی‌شده، تحلیل داده‌ها بر پایه بسامد و غلبه الگوها انجام شده‌است؛ از این‌رو، از آزمون‌های استنباطی آماری استفاده نشده‌است.

۴-۱. جامعه پژوهش

جامعه پژوهش را گویشوران بومی گویش تونی شهر آیسک تشکیل می‌دهند. داده‌های پژوهش از ۱۸ گویشور بومی، شامل ۹ مرد و ۹ زن، در بازه سنی ۳۸ تا ۷۶ سال گردآوری شده‌است.^۲ همه این افراد در شهر آیسک متولد شده‌اند و در تمام طول زندگی خود نیز ساکن همین شهر بوده‌اند؛ از این‌رو، همگی در کاربرد روزمره گویش محلی تسلط کامل داشته‌اند. از نظر تحصیلات، گویشوران پژوهش از تنوع نسبی برخوردار بودند؛ به‌طوری‌که سه نفر تا کلاس سوم ابتدایی، پنج نفر از پنجم ابتدایی تا پیش از اخذ دیپلم، یک نفر دارای مدرک دیپلم، شش نفر دارای مدرک کارشناسی، دو نفر دارای مدرک کارشناسی ارشد و یک نفر دانشجوی دکتری بوده‌اند. معیارهای انتخاب گویشوران عبارت بوده‌است از (۱) تولد و اقامت مستمر در آیسک، (۲) تسلط کامل به گویش محلی و کاربرد مستمر آن در تعاملات روزمره، (۳) نداشتن اختلال گفتاری یا شنوایی مؤثر بر تولید داده‌ها، و (۴) نمایندگی نسبی گروه‌های سنی و جنسیتی مختلف. افزون بر داده‌های میدانی گردآوری‌شده از گویشوران، شهود زبانی یکی از نویسندگان که گویشور بومی آیسکی است، در مرحله کنترل مقبولیت و طبیعی بودن برخی ساخت‌ها

^۱ targeted elicitation

^۲ پیش از گردآوری داده‌ها، رضایت آگاهانه شفاهی گویشوران اخذ شده‌است. به مشارکت کنندگان توضیح داده شد که داده‌های زبانی آنان صرفاً برای استفاده پژوهشی رده‌شناختی زبان به کار خواهد رفت و کاربرد دیگری نخواهد داشت. همچنین، از آنجا که در این پژوهش نام یا مشخصات هویتی افراد ذکر نشده‌است، محرمانگی اطلاعات گویشوران نیز حفظ شده‌است.

به‌عنوان داده‌ای کمکی به کار گرفته شد؛ با این حال، مبنای اصلی تحلیل، داده‌های گردآوری شده از گویشوران پژوهش بوده است.

۲-۴. شیوه گردآوری داده‌ها

داده‌های این پژوهش در بازه زمانی ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴ گردآوری شده‌اند. گردآوری داده‌ها از سه مسیر اصلی انجام شده‌است: گفتار طبیعی، مصاحبه نیمه‌هدایت‌شده و برانگیزش هدفمند. بخشی از جملات از گفتار طبیعی گویشوران و در جریان کاربرد روزمره زبان استخراج شده‌است. این بخش از داده‌ها برای شناسایی الگوهای طبیعی و بی‌نشان ترتیب واژه اهمیت ویژه‌ای داشته‌است. بخشی دیگر از داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌هدایت‌شده با گویشوران فراهم آمده‌است؛ به این معنا که پژوهشگر با طرح پرسش‌هایی معین، گویشور را به تولید برخی ساختارهای نحوی سوق داده‌است. افزون بر این، برای بررسی شماری از مؤلفه‌های خاص ترتیب واژه که در گفتار طبیعی کم‌بسامد بوده‌اند، از برانگیزش هدفمند نیز استفاده شده‌است؛ بدین صورت که از گویشوران خواسته شده برخی جملات موردنیاز را در گویش محلی تولید کنند. بنابراین، جملات مورد استفاده در پژوهش، هم از گفتار طبیعی استخراج شده‌اند و هم در موارد لازم به‌صورت هدفمند از گویشوران اخذ شده‌اند.

۳-۴. شیوه آوانگاری و ارائه داده‌ها

داده‌های این مقاله در سه لایه ارائه شده‌اند. در لایه نخست، جملات بر اساس الگوی الفبای بین‌المللی آوانگاری (IPA) آوانویسی شده‌اند. برای این منظور، تلفظ و صدای آواها ابتدا با استفاده از نمودار برخط IPA در نشانی <https://www.ipachart.com> تطبیق داده شد و در ادامه آواهای موردنیاز با بهره‌گیری از صفحه‌کلید IPA در نشانی <https://westonruter.github.io/ipa-chart/keyboard/> نوشته و در مقاله درج شده‌اند. در لایه دوم، عناصر تشکیل‌دهنده جمله آوانویسی‌شده توصیف شده‌اند و در لایه سوم، ترجمه کلی جمله به فارسی معیار آمده‌است. در این پژوهش، نشانه‌ای برای تکیه، کشش یا نواخت به کار نرفته‌است؛ زیرا تمرکز اصلی بر بررسی ترتیب واژه و روابط نحوی سازه‌ها بوده‌است و از توصیف جزئیات آوایی خودداری شده‌است.

۴-۴. محدودیت‌های پژوهش

این پژوهش با چند محدودیت همراه بوده‌است. نخست آنکه داده‌ها تنها به گویشوران شهر آیسک محدود بوده و شهرها و روستاهای اطراف را در بر نمی‌گیرد؛ بنابراین تمرکز این مطالعه بر گویش تونی شهر آیسک است، نه همه گونه‌هایی که در منطقه شمال خراسان جنوبی با عنوان تونی شناخته می‌شوند. دوم آنکه شمار گویشوران پژوهش محدود است؛ از این رو، نتایج باید در چارچوب داده‌های همین نمونه تفسیر شود. سوم آنکه بخشی از داده‌ها از طریق برانگیزش هدفمند به‌دست آمده‌اند، زیرا برخی ساختارهای مورد نیاز در گفتار طبیعی گویشوران آیسک کم‌بسامد بوده‌اند. افزون بر این، نقش عوامل گفتمانی، سبکی و بافت کاربرد در انتخاب برخی آرایش‌های نحوی در این پژوهش به‌صورت مستقل بررسی نشده‌است.

۵. تحلیل داده‌ها

بخش تحلیل یافته‌های پژوهش به دو زیربخش تقسیم می‌شود؛ در زیربخش نخست، وضعیت ۲۴ مؤلفه رده‌شناختی درایر (۱۹۹۲) در گویش تونی آیسک با استناد به شواهد زبانی و مثال‌های میدانی واکاوی می‌گردد. در زیربخش دیگر، براساس این یافته‌ها، نمای کلی رده‌شناسی ترتیب واژه این گویش در قیاس با کلان‌رده‌های اروپا-آسیا و زبان‌های جهان مطرح می‌شود.

۵-۱. مؤلفه‌های رده‌شناختی ترتیب واژه‌ها

مؤلفه ۱: نوع حرف اضافه

گویش آیسکی از منظر رده‌شناختی، گویشی پیش‌اضافه‌ای^۱ محسوب می‌شود. ادات پیوند در این گویش مانند ho (در)، xay (با)، vær (به، به‌سوی، به‌سمت)، væ (به، در) و bær (برای) همگی پیش از گروه اسمی قرار می‌گیرند. پنج مثال زیر، تنوع و نحوه توزیع این پیش‌اضافه‌ها را در بافت جملات نشان می‌دهند.

1. ho kojæ y=i
در کجا ۲ش‌م‌است=میانجی

در کجا هستی؟

2. xay æli=f be-ræf
با ۳ش‌م‌=علی رفت-نمودکامل

او با علی رفت.

نکته‌ای که در اینجا قابل ذکر است این است که حرف اضافه xay بیشتر از سوی افراد کهنسال شنیده می‌شود؛ درحالی که میان سالان و جوانان از حرف اضافه ba استفاده می‌کنند.

3. emsal=ef be-ræf vær daneŋga
۳ش‌م‌=امسال رفت-نمودکامل به دانشگاه

او امسال به دانشگاه رفت.

4. væ nænæ čizæ næ-gu-y-i
به مامان چیزی ۲ش‌م‌-میانجی-گفتن-نفی

¹ prepositional

بررسی رده‌شناختی ترتیب واژه در ...

به مامان چیزی نگویی.

5. bær	če=d	doroq	gof
برای	۲ش م=چه	دروغ	گفت

برای چه دروغ گفتی؟

البته در داده‌های گویش آیسکی تنها دو پس‌افزافه ra (نشانگر مفعول جاندار یا فاعل غیرفاعلی) و X (نقش کانون‌نما) وجود داشت. با این حال، براساس شواهد فوق آیسکی گویشی پیش‌افزافه‌ای به حساب می‌آید.

مؤلفه ۲: توالی هسته اسمی و بند موصولی

تحلیل داده‌های گویش آیسکی نشان‌دهنده ساختار «هسته + بند موصولی» (NRel) است؛ به این معنا که بند موصولی همواره پس از هسته اسمی خود ظاهر می‌شود. مثال شماره ۶ نشان‌دهنده این مورد است.

6. u	næfær=æ-k	mæ	di
آن	که-نکره=نفر	من	دید

آن نفری که من دیدم.

مؤلفه ۳: توالی مضاف و مضافیه

در این گویش، مضاف قبل از مضاف‌الیه قرار می‌گیرد. نکته واج‌شناختی حائز اهمیت این است که واج [e] در نقش کسره اضافه در بیشتر مواقع شنیده نمی‌شود. حتی در عبارتی مانند «خانه مادرم»، «ی» میانجی باقی مانده و بروز آوایی دارد؛ درحالی که کسره اضافه آن دیگر شنیده نمی‌شود.

7. pesær	mæreza
پسر	محمد رضا

پسر محمد رضا

8. xænæ-y	mædær=om
میانجی-خانه	واژه‌بست ملکی ۱ش م=مادر

خانه مادرم

مؤلفه ۴: توالی صفت و مبنای مقایسه

این مؤلفه در گویش آیسکی رفتاری نسبتاً منعطف نشان می‌دهد؛ به‌گونه‌ای که صفت مقایسه‌ای و مبنای مقایسه می‌توانند در بیش از یک آرایش خطی ظاهر شوند. در داده‌های گردآوری‌شده، هر دو توالی «مبنای مقایسه + صفت» و «صفت + مبنای مقایسه» مشاهده می‌شود؛ از این رو، در جدول‌های ۲ و ۳ هر چهار خانه مربوط به این مؤلفه علامت‌گذاری شده‌است. چهار شیوه مختلف بیان از یک گزاره معنایی واحد در اینجا طرح شده‌است. بر اساس داده‌های گردآوری‌شده و قضاوت گویشوران، صورت‌های ۹ و ۱۱ در گفتار طبیعی بسامد نسبی بیشتری دارند.

9. æz to=ɸ betær ranændegi ke

از تو بهتر رانندگی کرد

از تو بهتر رانندگی کرد.

10. æz to betær=eɸ ranændegi ke

11. betær æz to=ɸ ranændegi ke

12. betær æz to ranændegi=ɸ ke

تنوعی که در جملات ۹ تا ۱۲ دیده می‌شود، صرفاً نوعی جابه‌جایی آزاد و تصادفی نیست، بلکه با عواملی از قبیل بافت گفتار، برجسته‌سازی اطلاعات، شدت تأکید و جایگاه واژه‌بست شخصی در جمله ارتباط دارد. صورت‌هایی مانند جمله ۹ بیشتر زمانی به کار می‌روند که مبنای مقایسه، یعنی «تو»، در بافت گفتار حاضر یا قابل بازیابی باشد و گوینده بخواهد مقایسه را با آن مرجع برقرار کند. در مقابل، صورت‌هایی مانند ۱۱ معمولاً صفت مقایسه‌ای، یعنی betær را برجسته‌تر می‌کنند و برای تأکید بر خود کیفیت یا درجه برتری مناسب‌ترند.

بنابراین، تفاوت میان æz to betær و betær æz to را نباید تفاوتی بنیادین در معنای گزاره‌ای دانست؛ زیرا هر دو می‌توانند گزاره «او از تو بهتر رانندگی کرد» را بیان کنند. تفاوت اصلی میان آن‌ها در سطح کاربردشناختی و گفتمانی است: در ترتیب نخست، مبنای مقایسه برجسته‌تر یا زودتر در ساختار جمله معرفی می‌شود، درحالی‌که در ترتیب دوم، صفت مقایسه‌ای در جایگاه برجسته‌تری قرار می‌گیرد. همچنین جابه‌جایی واژه‌بست شخصی =ɸ در نمونه‌های مختلف، بدون تغییر بنیادین در معنای گزاره‌ای، می‌تواند تابع میزبان واجی، آهنگ گفتار و برجسته‌سازی موضعی در جمله باشد. بر پایه نظر گویشوران، صورت‌های ۹ و ۱۱ در گفتار طبیعی بسامد بیشتری دارند، اما صورت‌های ۱۰ و ۱۲ نیز برای آنان پذیرفتنی‌اند. از این رو، در این مؤلفه با الگویی انعطاف‌پذیر روبه‌رو هستیم که در آن هر دو آرایش اصلی ممکن است، هرچند انتخاب هر یک از آن‌ها می‌تواند با تفاوت‌های گفتمانی و میزان تأکید همراه باشد.

مؤلفه ۵: توالی فعل و گروه حرف اضافه‌ای

توزیع گروه‌های حرف اضافه‌ای نسبت به فعل در گویش آیسکی از آرایش واحد و کاملاً ثابتی پیروی نمی‌کند و به‌نظر می‌رسد نوع حرف اضافه و نقش معنایی این گروه‌ها در جایگاه آن‌ها مؤثر باشد. در داده‌های گردآوری‌شده، گروه حرف اضافه‌ای هم در جایگاه پیش‌فعلی و هم در جایگاه پس‌فعلی مشاهده می‌شود؛ چنان‌که در مثال‌های (۱۳) و (۱۴) آمده‌است.

13. ba æli mæ-r-æd
با علی ۳ش‌م-رو-نمودناقص

با علی می‌رود.

14. mæ-r-æd vær daneŋga
ش‌م-رو-نمودناقص به دانشگاه
به دانشگاه می‌رود.

در مثال (۱۳)، گروه حرف اضافه‌ای ba æli با معنای همراهی پیش از فعل قرار گرفته‌است، درحالی‌که در مثال (۱۴)، گروه حرف اضافه‌ای vær daneŋga با معنای جهت یا مقصد پس از فعل آمده‌است. بنابراین، جایگاه گروه حرف اضافه‌ای در گویش آیسکی صرفاً تابع یک الگوی نحوی ثابت نیست، بلکه با نوع حرف اضافه و رابطه معنایی آن با فعل نیز ارتباط دارد. این تفاوت را نباید صرفاً جابه‌جایی آزاد و تصادفی دانست؛ زیرا تفاوت میان گروه‌های حرف اضافه‌ای از نظر معنا و نقش نحوی می‌تواند در انتخاب جایگاه آن‌ها مؤثر باشد. بر این اساس، در این مؤلفه با الگویی انعطاف‌پذیر و دوگانه روبه‌رو هستیم که در آن گروه حرف اضافه‌ای می‌تواند هم پیش از فعل و هم پس از آن ظاهر شود، هرچند تعیین گرایش غالب هر آرایش به بررسی داده‌های گسترده‌تری از انواع مختلف حرف اضافه و نقش‌های معنایی نیاز دارد.

مؤلفه ۶: توالی فعل و قید حالت

برخلاف برخی مؤلفه‌های منعطف، قید حالت در این گویش رفتاری ثابت دارد و همواره در جایگاه پیش از فعل ظاهر می‌شود.

15. geryækonu=m gof
۱ش‌م=گریه‌کنان گفت
گریه‌کنان گفتم.

مؤلفه ۷: توالی فعل اسنادی و گزاره

مطابق با الگوهای زبان‌های فعل‌پایانی، گزاره در جملات اسنادی همواره پیش از فعل ربطی ظاهر می‌شود.

16. æsæbani=fæ bo

بود ۳شج=عصبانی
آنها عصبانی بودند.

مؤلفهٔ ۸: توالی فعل خواستن و فعل بند پیرو

فعل وجهی «خواستن» در ساختارهای فعلی، پیش از فعل بند پیرو قرار می‌گیرد.

17. færda=m mæ-s bo-r=om
اشم = فردا گذشته - خواست اشم = رو-التزامی
فردا می‌خواستم بروم.

مؤلفهٔ ۹: توالی موصوف و صفت

صفت پس از موصوف ظاهر می‌شود.

18. u ketab bozorg hi ja-s
 آن کتاب بزرگ این است-جا
 آن کتاب بزرگ اینجا است.

همان‌طور که در مثال ۱۸ مشهود است، در ساخت موصوف و صفت مانند ساخت مضاف و مضاف‌الیه، حذف پیوندهٔ هسته‌نمای c- مشاهده می‌شود. هرچند در زبان نسل‌های نوظهور، تمایل به استفاده از این پیونده افزایش یافته‌است.

مؤلفه ۱۰: توالی صفت اشاره و اسم

صفات اشاره در گویش آیسکی همواره در جایگاه پیش‌اسمی ظاهر می‌شوند.

19.i	bæččæ
این	بچه
20.u	mærd-ækæ
آن	معرفه-مرد

مؤلفه ۱۱: توالی قید مقدار و صفت

قید مقدار پیش از صفت ظاهر می‌شود.

21.xeylæ	kutæ
خیلی	کوتاه

مؤلفه ۱۲: توالی فعل اصلی و فعل کمکی زمان-نمود

در گویش آیسکی، توالی فعل اصلی و فعل کمکی زمان-نمود از الگوی واحدی پیروی نمی‌کند و در ساخت‌های مختلف، آرایش این دو عنصر متفاوت است. در واقع، برای بیان زمان آینده، گویش آیسکی از فعل کمکی «خواستن» (دارای دو صورت آزاد [xah] و واژه‌بستی [x]) بهره می‌برد که پیش از فعل اصلی قرار می‌گیرد. مثال ۲۲ جایگاه فعل کمکی [xah] در جمله را نشان می‌دهد.

22. belæxæra xah-en di

دید ۳ش-ج-خواه بالاخره

بالاخره خواهند دید.

صورت واژه‌بستی [x] نیز در بافت‌های خاص صرفی ظاهر می‌شود؛ از جمله پس از پیشوند منفی [næ] یا [be-næ]، پیشوند وجه التزامی [be] یا [bo] و نیز در فعل‌هایی که دارای پیشوند فعلی [væɾ] هستند. در این موارد نیز فعل کمکی همچنان پیش از فعل اصلی قرار دارد، اما به‌صورت واژه‌بست به میزبان صرفی خود متصل می‌شود؛ چنان‌که در مثال‌های (۲۳) تا (۲۶) دیده می‌شود.

23. væ u næ-x-æy gof

گفت ۲ش-م-خواه-نفی او به

به او نخواهی گفت.

24. be-næ-x-ad geres

گریست ۲ش-م-خواه-نفی-التزامی

نخواهد گریست (گریه نخواهد کرد).

25. u=r bo-x-om zæ

زد ۱ش-م-خواه-التزامی را=او

او را خواهیم زد.

26. væɾ-x-om goft-e

آن-گفت ۱ش-م-خواه-بر

آن را خواهیم گفت.

در مقابل، در ساخت ماضی بعید ترتیب اجزا متفاوت است. در این ساخت، فعل اصلی به‌صورت اسم مفعول ظاهر می‌شود و فعل کمکی «بودن» پس از آن قرار می‌گیرد. مثال (۲۷) این آرایش را نشان می‌دهد.

27. zærf-u=m

be-fost=æ

bo

۱ش-م=نشانه جمع-ظرف

اسم مفعول ساز=شست-نمود کامل

بود

ظرف‌ها را شسته بودم.

بر این اساس، در گویش آیسکی رابطه میان فعل اصلی و فعل کمکی زمان-نمود را نمی‌توان با یک آرایش ثابت توصیف کرد. در ساخت آینده، فعل کمکی پیش از فعل اصلی قرار می‌گیرد، اما در ساخت ماضی بعید، فعل کمکی پس از صورت غیرشخصی فعل اصلی می‌آید. از این رو، این مؤلفه در گویش آیسکی رفتاری دوگانه نشان می‌دهد و در شمار مؤلفه‌هایی قرار می‌گیرد که هر دو آرایش «فعل کمکی + فعل اصلی» و «فعل اصلی + فعل کمکی» در آن‌ها مشاهده می‌شود.

مؤلفه ۱۳: توالی ادات استفهام و جمله

در گویش آیسکی، دو واژه استفهامی «آیا و مگر» که برای پرسش‌های آری-خیر به کار می‌روند، در آغاز جمله می‌آیند. اولی تقریباً همیشه محذوف است و تنها آهنگ خیزان جمله است که سؤالی بودن جمله را نمایش می‌دهد. عدم میزبانی این تکواژها برای واژه‌بست‌های مطابقه، گویای این است که آیسکی از قانون واکرناگل^۱ تبعیت نمی‌کند.

28. bæzi=fæ ke

کرد ۳ج=بازی

(آیا) بازی کردند؟

مؤلفه ۱۴: توالی پیرونیای بند قیدی و بند

پیرونیای بند قیدی قبل از بند ظاهر می‌شود.

29. væxt=æ=k

که=هسته‌نما=وقت

وقتی که برگردی

vær

بر

gærd-i

۲ش-م-گرد

مؤلفه ۱۵: توالی حرف تعریف و اسم

در گویش آیسکی، حرف تعریف معرفه æ- یا ækæ- است.

30. doxtær-æ ko

معرفه-دختر کو

دختره کجاست؟

/

mærd-ækæ ko

معرفه-مرد کو

مرد (مرتیکه) کجاست؟

حرف تعریف نکره نیز æ- است که پس از اسم امکان حضور می‌یابد. البته کاربرد واژه yæk پیش از اسم نیز برای نکره‌سازی متداول است. حرف تعریف نکره æ- نقش واژه‌بست را ایفا می‌کند، زیرا به انتهای کل گروه اسمی اضافه می‌شود.

31. yæk

æsb-e

bozorg=æ

¹ wackernagel

همچنین، نمود کامل به صورت ۱- امکان حضور می‌یابد که همواره بین تکواژ ماضی‌ساز و آوای میانجی [y] مشاهده می‌شود. مثال ۳۶ همان صورت دارای نمود کامل از مثال ۳۵ است.

36. be-zæ-d=i-y=om

۱ش م=میانجی-اسم مفعول ساز=گذشته-زد-نمود کامل

من زده‌ام.

در کنار این ساخت‌ها، گویش آیسکی دارای پیشوند نمود ناقص [mæ] نیز هست که پیش از ستاک قرار می‌گیرد. بنابراین، در این مؤلفه هر دو نوع وابسته، یعنی عنصر پیش‌ستاک و عنصر پس‌ستاک، مشاهده می‌شود. بر این اساس، مؤلفه ۱۸ در گویش آیسکی الگویی دوگانه نشان می‌دهد: وندهای گذشته‌ساز و برخی عناصر زمان-نمود پس از ستاک می‌آیند، درحالی‌که پیشوند نمود ناقص پیش از ستاک قرار می‌گیرد؛ از این‌رو، هر چهار خانه این مؤلفه در جدول علامت‌گذاری شده‌است.

مؤلفه ۱۹: توالی اسم و تکواژ آزاد ملکی

واژه‌بست‌های مطابقه مفعولی در گویش آیسک (علمدار، ۱۴۰۱: ۹۰) دارای کارکرد تکواژ ملکی نیز هستند که همواره به‌صورت پی‌بست در جایگاه پس‌اسمی خود را نشان می‌دهند.

37. dos=fæ

واژه‌بست ملکی ۳ش ج=دوست

دوست آنها

مؤلفه ۲۰: توالی فعل اصلی و فعل کمکی توانستن

در گویش تونی آیسک، فعل کمکی «توانستن» در جایگاه پیش از فعل اصلی ظاهر می‌شود و دارای دو صورت است. صورت اول این است که فعل کمکی توانستن، با وندهای تصریفی صرف می‌شود. صورت دوم نیز بی‌شخص است. مثال ۳۸ صورت تصریفی را نشان می‌دهد.

38. mæ-tæn-om

bo-r-om

۱ش م-توان-نمود ناقص

۱ش م-رو-التزامی

می‌توانم بروم.

مثال ۳۹ زمان گذشته مثال فوق است که فاعل به شکل واژه‌بست خود را نشان می‌دهد.

39. mæ-tæn-est=om

bo-r-om

۱ش م=گذشته-توان-نمود ناقص

۱ش م-رو-التزامی

می‌توانستم بروم.

مثال زیر، فعل کمکی «توانستن» را طرح می‌کند که ضمیر آن بی‌شخص است. جملات ۴۰ و ۴۱ به ترتیب نشان‌دهنده زمان حال و گذشته این ساخت هستند.

40. mæ-tu be-ræf
توان-نمودناقص رفت-نمودکامل

می‌توان رفت.

41. mæ-tu-y-es be-ræf
گذشته-میانجی-توان-نمودناقص رفت-نمودکامل
می‌توانست رفت.

مؤلفه ۲۱: توالی متمم‌نما و جمله متمم

تکواژ متمم‌نمای «که» در آیسکی، به‌عنوان نشانه آغازین در ابتدای بند پیرو ظاهر می‌گردد.

42. del=om (ræ) mæ-y-æ ke dærs
vær xon-i
درس که خواه-میانجی-نمودناقص (را) واژه‌بست‌ملکی اش‌م=دل
۲ش‌م-خوان بر
دل‌م می‌خواهد که درس بخوانی.

مؤلفه ۲۲: حرکت پرسش‌واژه

در جملات پرسشی گویش آیسکی، پرسش‌واژه جابه‌جا نمی‌شود و در جایگاه اصلی خود در جمله باقی می‌ماند. به‌عبارتی دیگر، شاهد حرکت پرسش‌واژه به ابتدای جمله نیستیم.

43. æli ho kojæ-y-æ
علی در ۳ش‌م-میانجی-کجا

علی در کجاست؟

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، در جمله فوق، فعل ربطی حذف شده‌است. البته این قاعده همیشگی نیست. مثلاً در جمله ۴۴ فعل ربطی حضور دارد.

44. qæza çî-n-e
غذا است-میانجی-چی
غذا چی هست؟

مؤلفه ۲۳: توالی مفعول و فعل

گویش آیسکی در این مؤلفه رفتاری یکنواخت ندارد و جایگاه مفعول در آن تا حدی به نوع مفعول وابسته است. مفعول‌های صریح گروهی عموماً پیش از فعل قرار می‌گیرند، درحالی‌که مفعول‌های بندی

گرایش دارند پس از فعل ظاهر شوند. از این‌رو، در ستون مربوط به این مؤلفه در جدول، هر دو خانه علامت‌گذاری شده‌است. مثال ۴۵ جایگاه مفعول گروهی نسبت به فعل را نشان می‌دهد و مثال ۴۲ نمونه‌ای از جایگاه مفعول بندی در جمله است. این تفاوت را نمی‌توان صرفاً جابجایی آزاد یا بی‌قاعده در ترتیب واژه تلقی کرد؛ بلکه به‌نظر می‌رسد با تمایز نحوی میان مفعول اسمی/گروهی و مفعول بندی مرتبط باشد. از این منظر، مؤلفه ۲۳ نشان می‌دهد که در گویش آیسکی، ترتیب مفعول و فعل در همه بافت‌ها یکسان نیست و نوع سازه مفعولی می‌تواند در آرایش آن نقش داشته باشد. بنابراین، رفتار دوگانه این مؤلفه مؤید آن است که این گویش در سطح ترتیب واژه از الگویی کاملاً یکدست پیروی نمی‌کند و، همانند برخی دیگر از مؤلفه‌ها، ویژگی‌های آمیخته‌ای از خود نشان می‌دهد.

45. (mæ) bæččæ-g-u-n=om ræ mæ-y-æ
خواه-میانجی-نمودناقص را واژه‌بست‌ملکی ۱ش‌م=میانجی-ها-میانجی-بچه (من)
(من) بچه‌هایم را می‌خواهم (دوست دارم).

مؤلفه ۲۴: توالی وند منفی‌ساز و ستاک فعل

وند منفی‌ساز در این گویش، به‌صورت پیشوند به فعل اضافه می‌شوند. جمله زیر نشان‌دهنده این مسئله است.

46. tæmam dærs ne-mæ-xan-ad
تمام درس ۳ش‌م-خوان-نمودناقص-نفی
تمام (اصلاً) درس نمی‌خواند.

۲-۵. توصیف رده‌شناختی گویش تونی آیسک بر مبنای مؤلفه‌های ترتیب واژه

در این زیربخش، هر یک از بیست‌و‌چهار مؤلفه ترتیب واژه با جدول‌های متناظر در مقاله درایر (۱۹۹۲) تطبیق داده شده‌است. در بخش پیشین (بخش ۳)، نمونه‌ای از جدول‌های درایر (۱۹۹۲) ارائه شد و بر اساس آن، مؤلفه «ترتیب اسم و بند موصولی» در زبان فارسی با گروه‌زبان‌های منطقه اروپا-آسیا و نیز با گروه‌زبان‌های جهان مقایسه شد. به‌منظور توصیف ویژگی‌های رده‌شناختی ترتیب واژه در گویش تونی آیسک بر پایه بیست‌و‌چهار مؤلفه این پژوهش، دو جدول تنظیم شد. جدول‌های ۲ و ۳ وضعیت رده‌شناختی این گویش را به‌ترتیب در مقایسه با زبان‌های منطقه اروپا-آسیا و زبان‌های جهان نشان می‌دهند.

بر اساس شمارش ارائه‌شده در جدول ۲، گویش آیسکی در مقایسه با گروه‌زبان‌های منطقه اروپا-آسیا ۱۲ مؤلفه فعل‌پایانی قوی و ۱۸ مؤلفه فعل‌میانی قوی دارد. همچنین، مطابق جدول ۳، در مقایسه با گروه‌زبان‌های جهان، این گویش ۱۵ مؤلفه فعل‌پایانی قوی و ۲۰ مؤلفه فعل‌میانی قوی را نشان می‌دهد. بنابراین، در شمارش توصیفی مؤلفه‌های قوی، تعداد مؤلفه‌های همسو با الگوی فعل‌میانی در

هر دو مقایسه بیشتر است. این تفاوت عددی، به‌تنهایی، مبنایی برای ادعای معناداری آماری یا برتری قطعی یک الگوی ترتیب واژه فراهم نمی‌کند و در اینجا صرفاً به‌عنوان بخشی از توصیف داده‌ها گزارش می‌شود. ستون «مجموع» در جدول‌ها همین شمارش را نشان می‌دهد.

در مؤلفه‌های شماره ۴، ۵، ۱۲ و ۱۸، گویش آیسکی تنوع قابل توجهی نشان می‌دهد؛ به‌گونه‌ای که همهٔ خانه‌های مربوط به این مؤلفه‌ها در جدول‌ها علامت‌گذاری شده‌اند. برای نمونه، در مؤلفهٔ شماره ۵ (ترتیب گروه حرف‌اضافه‌ای و فعل)، این گویش انعطاف‌پذیری نسبتاً بالایی دارد؛ زیرا گروه حرف‌اضافه‌ای گاه پیش از فعل و گاه پس از آن ظاهر می‌شود. البته، همان‌طور که اشاره شد، این امکان به نوع حرف اضافه وابسته است و هر حرف اضافه‌ای را نمی‌توان پیش یا پس از فعل به کار برد. در مؤلفهٔ شماره ۱۲ (کاربرد فعل کمکی زمان-نمود) نیز گویش آیسکی رفتار متنوعی دارد و هر دو امکان قرارگرفتن فعل کمکی پیش از فعل اصلی یا پس از آن در این گویش وجود دارد.

زمانی که گویش تونی آیسک در مقام گویشی محلی و زبان فارسی در مقام زبانی رسمی و ملی مقایسه می‌شوند، همگونی قابل توجهی از نظر مؤلفه‌های ترتیب واژه میان این دو مشاهده می‌شود. مقصود از این همگونی، تطابق جدول مؤلفه‌های گویش آیسکی با جدول متناظر زبان فارسی در دبیرمقدم (۱۴۰۲: ۱۱۹) است. بر این اساس، اگرچه در مؤلفه‌های ۴، ۱۲ و ۱۸ نیز مانند برخی مؤلفه‌های دیگر رفتار دوگانه دیده می‌شود، این دوگانگی در جدول زبان فارسی نیز به همین صورت گزارش شده‌است؛ ازاین‌رو، این مؤلفه‌ها در شمار موارد ناهمسانی قرار نمی‌گیرند. بنابراین، تنها مؤلفه‌ای که جدول گویش آیسکی در آن با جدول متناظر زبان فارسی همخوانی ندارد، مؤلفهٔ شماره ۵ است.

جدول ۲. گویش تونی آیسک در مقایسه با زبان‌های اروپا-آسیا

رده / مؤلفه	فعل پایانی قوی	فعل پایانی ضعیف	فعل میانی ضعیف	فعل میانی قوی
۱		*		*
۲		*		*
۳		*		*
۴	*	*	*	*
۵	*	*	*	*
۶	*	*		
۷	*	*		
۸		*		*
۹		*	*	
۱۰	*			*
۱۱	*			*
۱۲	*	*	*	*

*		*		۱۳
*		*		۱۴
	*	*		۱۵
*			*	۱۶
*			*	۱۷
*	*	*	*	۱۸
	*	*		۱۹
*		*		۲۰
*		*		۲۱
	*		*	۲۲
*			*	۲۳
*		*		۲۴
۱۸	۱۰	۱۶	۱۲	جمع

جدول ۳. گویش تونی آیسک در مقایسه با زبان‌های جهان

رده مؤلفه	فعل پایانی قوی	فعل پایانی ضعیف	فعل میانی ضعیف	فعل میانی قوی
۱		*		*
۲	*			*
۳		*		*
۴	*	*	*	*
۵	*	*	*	*
۶	*	*		*
۷	*	*		*
۸		*		*
۹	*			*
۱۰	*			*
۱۱	*			*
۱۲	*	*	*	*
۱۳		*		*
۱۴		*		*
۱۵	*	*		*
۱۶	*			*

۱۷	*		*
۱۸	*	*	*
۱۹		*	*
۲۰		*	*
۲۱		*	*
۲۲	*	*	
۲۳	*		*
۲۴		*	*
جمع	۱۵	۱۳	۸
			۲۰

ع نتیجه‌گیری

در این پژوهش، گویش تونی آیسک بر پایه بیست‌و‌چهار مؤلفه ترتیب واژه درایر (۱۹۹۲) با گروه‌زبان‌های منطقه اروپا-آسیا و نیز با گروه‌زبان‌های جهان مقایسه شد. بر اساس شمارش توصیفی جدول ۲، گویش آیسکی در مقایسه با گروه‌زبان‌های اروپا-آسیا ۱۲ مؤلفه فعل‌پایانی قوی و ۱۸ مؤلفه فعل‌میانی قوی دارد. همچنین، بر اساس جدول ۳، در مقایسه با گروه‌زبان‌های جهان، این گویش ۱۵ مؤلفه فعل‌پایانی قوی و ۲۰ مؤلفه فعل‌میانی قوی را نشان می‌دهد. در نتیجه، در هر دو مقایسه، شمار مؤلفه‌های قوی همسو با الگوی فعل‌میانی بیشتر است. این تفاوت، در پژوهش حاضر، به‌عنوان الگویی توصیفی در داده‌های بررسی‌شده گزارش می‌شود و به‌تنهایی دلالتی بر معناداری آماری یا برتری قطعی الگوی فعل‌میانی ندارد.

مقایسه جدول‌های ۲ و ۳ با جدول‌های رده‌شناختی ترتیب واژه در زبان فارسی (دبیرمقدم، ۱۴۰۲: ۱۱۹) نیز نتایج قابل‌تأملی به دست می‌دهد. گویش آیسکی و زبان فارسی، به‌استثنای مؤلفه شماره ۵، از منظر الگوی ثبت‌شده در جدول‌های این پژوهش همخوانی دارند. مؤلفه‌های ۴، ۱۲ و ۱۸ در گویش آیسکی که رفتار دوگانه نشان می‌دهند، در جدول متناظر زبان فارسی نیز به همین صورت گزارش شده‌است؛ از این‌رو، این مؤلفه‌ها را نباید جزو موارد اختلاف میان دو توصیف به شمار آورد. بر مبنای مطالعه رده‌شناختی دبیرمقدم (۱۴۰۲: ۱۱۹) درباره ترتیب واژه در زبان فارسی، شمار مؤلفه‌های فعل‌میانی قوی در این زبان نیز از شمار مؤلفه‌های فعل‌پایانی قوی بیشتر است: زبان فارسی در مقایسه با گروه‌زبان‌های اروپا-آسیا ۱۲ مؤلفه فعل‌پایانی قوی و ۱۷ مؤلفه فعل‌میانی قوی، و در مقایسه با گروه‌زبان‌های جهان ۱۵ مؤلفه فعل‌پایانی قوی و ۱۹ مؤلفه فعل‌میانی قوی دارد. بنابراین، از نظر شمار توصیفی این مؤلفه‌ها، الگوی مشاهده‌شده در گویش آیسکی با الگوی گزارش‌شده برای زبان فارسی شباهت دارد.

در مجموع، داده‌های گردآوری‌شده نشان می‌دهد که گویش آیسکی از نظر مؤلفه‌های رده‌شناختی بررسی‌شده، از الگویی کاملاً یکپارچه پیروی نمی‌کند و در چند مؤلفه رفتارهای متفاوت یا دوگانه از خود نشان می‌دهد. از این‌رو، در چارچوب داده‌های حاضر، مناسب‌تر است این گویش به‌عنوان گویشی با رده آمیخته توصیف شود؛ یعنی گویشی که در برخی مؤلفه‌ها با الگوی فعل‌میانی و در برخی دیگر با الگوی فعل‌پایانی همسو است. همچنین، با توجه به شمار بیشتر مؤلفه‌های قوی همسو با فعل‌میانی، می‌توان از غلبه نسبی الگوی فعل‌میانی در سطح توصیفی سخن گفت، بی‌آنکه این امر به‌منزله انتساب قطعی گویش به یک رده یکدست تلقی شود.

در عین حال، باید تأکید کرد که داده‌های این پژوهش به یک گویش خاص محدود است؛ بنابراین، از آن نمی‌توان به‌تنهایی درباره استقلال یا ماندگاری رده آمیخته در سطح گونه‌شناسی عام نتیجه‌گیری کرد. داوری درباره اینکه آیا رده‌های آمیخته می‌توانند در سطح تاریخی و بین‌زبانی به‌عنوان وضعیت‌هایی پایدار و قابل طبقه‌بندی تلقی شوند، نیازمند شواهد گسترده‌تر تاریخی، مقایسه‌ای و گونه‌شناختی است. در واقع، پژوهش حاضر در این مرحله صرفاً به توصیف و تحلیل الگوی مشاهده‌شده در گویش آیسکی بسنده می‌کند. البته در ادبیات موجود، دیدگاه‌هایی درباره امکان پایداری چنین الگوهای مطرح شده‌است (برای نمونه، نک. دبیرمقدم، ۱۴۰۲)، اما در مورد گویش تونی، بررسی و ارزیابی آن دیدگاه‌ها مستلزم پژوهش‌هایی فراتر از دامنه و داده‌های مقاله حاضر است. علاوه بر این، پژوهش حاضر ماهیتی توصیفی-تحلیلی و همزمانی داشت و هدف اصلی آن شناسایی و تحلیل الگوی رده‌شناختی مشاهده‌شده در گویش تونی آیسک بر اساس داده‌های موجود بود و امکان تبیین تاریخی یا علی منشأ آن، با توجه به گستردگی این موضوع، در این پژوهش وجود نداشت. از این‌رو، مقاله حاضر تا حد زیادی به این پرسش پاسخ می‌دهد که گویش تونی آیسک در مؤلفه‌های بررسی‌شده چه الگویی از خود نشان می‌دهد؛ اما پاسخ به این پرسش که این الگوی آمیخته چرا و چگونه شکل گرفته‌است، به داده‌ها و تحلیل‌هایی فراتر از دامنه این پژوهش نیاز دارد. به‌ویژه، عواملی مانند تحولات تاریخی، تماس زبانی، تفاوت‌های کاربردی و سبکی، و شرایط گفتگمانی سازه‌ها در پژوهش حاضر به‌صورت مستقل بررسی نشده‌اند.

بر این اساس، نتایج این پژوهش را نمی‌توان به دیگر گویش‌ها یا به کل زبان‌های ایرانی تعمیم داد. همچنین، به دلیل محدودبودن داده‌ها به یک گویش، شمار نسبتاً محدود گویشوران و ماهیت همزمانی پژوهش، نمی‌توان بر پایه داده‌های حاضر درباره مسیر تاریخی شکل‌گیری یا پایداری الگوی آمیخته داوری قطعی کرد. از این‌رو، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده، نخست تغییرات نسلی در الگوهای ترتیب واژه در میان گویشوران جوان‌تر و سالم‌تر آیسک بررسی شود؛ دوم، گویش تونی آیسک با گویش‌های همجوار و گونه‌های ایرانی نزدیک به‌صورت تطبیقی مقایسه شود؛ و سوم، تحلیل مؤلفه‌های ترتیب واژه بر پایه پیکره‌ای گسترده‌تر از گفتار خودانگیخته و طبیعی انجام گیرد تا نقش بسامد، بافت و عوامل گفتگمانی در ترجیح هر آرایش روشن‌تر شود. افزون بر این، بررسی داده‌های

تاریخی و درزمانی، مطالعه نقش تماس زبانی و تحولات اجتماعی-زبانی، و نیز تحلیل مستقل مؤلفه‌هایی که رفتار دوگانه یا وابسته به نوع سازه و بافت نشان می‌دهند، می‌تواند به تبیین دقیق‌تر الگوی مشاهده‌شده کمک کند.

منابع فارسی

- ثمره، یدالله (۱۳۶۹). «تحلیلی بر رده‌شناسی زبان: ویژگی‌های رده‌شناختی زبان فارسی». *زبان‌شناسی*، ۷(۱)، ۶۱-۸۰.
- داوری، فاطمه (۱۳۹۶). *مطالعه صرفی-واژگانی گویش آیسکی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه پیام نور، مرکز قائن.
- دبیرمقدم، محمد (۱۴۰۲). *رده‌شناسی زبان‌های ایرانی*. تهران: سمت.
- دبیرمقدم، محمد، عبدالحی، مهرو (۱۳۹۸). «رده‌شناسی ترتیب واژه در گویش بابلی». *علم زبان*، ۶(۱۰)، ۲۰۷-۲۴۱. <https://doi.org/10.22054/ls.2019.43386.1232>
- دوستی، علی (۱۳۷۷). *تعریف و تحلیل نام‌جای‌های دهستان آیسک*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده ادبیات فارسی، دانشگاه بیرجند.
- رضاپور، ابراهیم (۱۳۹۴). «ترتیب واژه در سمنانی از منظر رده‌شناسی». *جستارهای زبانی*، ۶(۵)، ۱۶۹-۱۹۰. https://lrr.modares.ac.ir/article_6408.html
- رضایی، والی، خیرخواه، محمد. (۱۳۹۴). «رده‌شناسی ترتیب واژه در گویش لری بویراحمدی». *ادبیات و زبان‌های محلی*، ۵(۴)، ۴۱-۵۸.
- <https://sanad.iau.ir/Journal/adabemahali/Article/995972/FullText>
- زارع، آمنه، شیرحدائق، ندا (در دست چاپ). *رده‌شناسی ترتیب واژه‌ها در گویش عربی طایفه لبومحمدی ایل خمسه بر پایه مؤلفه‌های درایر* (۱۹۹۲). *پژوهش‌های زبان‌شناسی: نظریه و کاربرد*، <https://doi.org/10.22034/jls.2025.143473.1241>
- شریفی، شهلا (۱۳۹۰). «بررسی برخی نکات ساختاروی در مورد واژه‌بست‌های ضمیری در گویش کاخکی». *زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان*، ۳(۵)، ۱-۱۵.
- <https://doi.org/10.22067/lj.v3i5.18460>
- شریفی، شهلا، زمردیان، رضا (۱۳۸۹). «نظام مطابقه در گویش کاخکی». *مجله گویش‌شناسی*، زمیمه نامه فرهنگستان. ۵(۱)، ۲-۱۸.
- صفایی‌اصل، اسماعیل (۱۳۹۴). «رده‌شناسی ترتیب واژه در زبان آذربایجانی». *زبان‌شناسی تطبیقی*، ۵(۹)، ۱۶۳-۱۸۶. https://journals.basu.ac.ir/article_1169.html?lang=fa
- علمدار، ابوالفضل (۱۴۰۱). «بررسی رده‌شناختی نظام مطابقه در گویش بخش آیسک (خراسان جنوبی)». *زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی*، ۷(۲)، ۷۹-۹۴.

<https://doi.org/10.22099/jill.2023.7089>

لبافان، سعید، دبیرمقدم، محمد (۱۴۰۱). «رده‌شناسی ترتیب واژه‌ها در زبان خانیکی». *زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی*، ۱۷(۱)، ۱۴۳-۱۷۲.

<https://doi.org/10.22099/jill.2022.42653.1290>

محمدی، مریم، زارع، آمنه، شرف‌زاده، محمدحسین (۱۳۹۹). «بررسی رده‌شناسی ترتیب سازه‌ها در گویش لری ممسنی». *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*، ۵(۲)، ۲۳۰-۲۱۱.

<https://doi.org/10.22124/plid.2021.19503.1530>

واحدی لنگرودی، محمدمهدی (۱۳۸۲). «ترتیب اصلی کلمات در جملات ساده و جفت‌های همبستگی در گویش گیلکی لنگرود». *پژوهش‌های زبان خارجی*، ۱۳، ۱۵۱-۱۷۵.

یاحقی، محمدجعفر (۱۳۹۶). *واژه‌نامه گویش تون (فردوس)*. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

References

- Alamdard, A. (2023). "The Typological Study of Agreement System in Ayaski Dialect (South Khorasan)". *Journal of Linguistics & Iranian Languages*, 7(2), 79-94. [In Persian]
<https://doi.org/10.22099/jill.2023.7089>
- Comrie, B. (2001). Different Views of Language Typology. In: M. Haspelmath, E. Konig, W. Oesterreicher, & W. Raible (Eds.), *Language Typology and Language Universals*. Berlin and New York: Walter de Gruyter. 25-39.
- Comrie, B. (2019). Iranian Languages and Linguistic Typology. In A. Korangy & B. Mahmoodi-Bakhtiari (Eds.), *Essays on Typology of Iranian Languages* (pp. 1-4). De Gruyter Mouton.
- Dabir-Moghaddam, M. (2023). *Typology of Iranian Languages*. Tehran: SAMT. [In Persian]
- Dabir-Moghaddam, M., & Abdollahi, M. (2019). Word Order Typology in Baboli Dialect. *Language Science Studies*, 6(10), 207-241.
<https://doi.org/10.22054/ls.2019.43386.1232> [In Persian]
- Darzi, A. (1996). *Word order, NP Movement and Opacity Conditions in Persian*, Doctoral dissertation, University of Illinois at Urbana-Champaign.
- Davari, F. (2017). *A Morpho-Lexical Study of the Ayaski Dialect*, Master's thesis, Payame Noor University, Qaen Center. [In Persian]
- Dryer, M. (1992). "The Greenbergian Word Order Correlations". *Language*, 68, 81-138.

- Dusti, A. (1998). *Definition and Analysis of Place Names in the Ayask Rural District*, Master's thesis, University of Birjand. [In Persian]
- Frommer, P. R. (1981). *Post-verbal phenomena in colloquial Persian syntax*, Unpublished Doctoral Dissertation, University of Southern California.
- Greenberg, J.H. (1966). *Universals of Language*. Cambridge: MIT Press.
- Haig, G., & Adibifar, S. (2019). Referential Null Subjects (RNS) in Colloquial Spoken Persian: Does Speaker Familiarity Have an Impact? In A. Korangy & B. Mahmoodi-Bakhtiari (Eds.), *Essays on Typology of Iranian Languages* (pp. 102–121). De Gruyter Mouton.
- Haig, G., & Rasekh-Mahand, M. (2019). *Post-predicate Elements in Iranian and Neighbouring Languages: Inheritance, Contact, and Information Structure*. Position Paper for the Project on Post-Predicate Constituents in Iranian and Neighbouring Languages.
- Haig, G., Rasekh-Mahand, M., Stilo, D., Schreiber, L., & Schiborr, N. N. (2024). Post-predicate elements in the Western Asian Transition Zone: Data, Theory, and Methods. In G. Haig, M. Rasekh-Mahand, D. Stilo, L. Schreiber, & N. N. Schiborr (Eds.), *Post-Predicate Elements in the Western Asian Transition Zone: A Corpus-based Approach to Areal Typology* (pp. 3–54). Language Science Press. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14266331>
- Karimi, S. (1989). *Aspects of Persian Syntax, Specificity and the Theory of Grammar*, Unpublished Doctoral Dissertation, University of Washington.
- Korangy, A., & Mahmoodi-Bakhtiari, B. (Eds.). (2019). *Essays on Typology of Iranian Languages*. De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110604443>
- Labbafan, S. and Dabir-Moghaddam, M. (2022). “The Typology of Word Order in Khaniki Language”. *Journal of Linguistics & Iranian Languages*, 7(1), 143-172. <https://doi.org/10.22099/jill.2022.42653.1290> [In Persian]
- Marashi, M. (1970). *The Persian verb: A partial description for pedagogical purposes*, Doctoral dissertation, University of Texas at Austin.
- Mohammadi, M., Zare, A., & Sharafzadeh, M. H. (2020). “An Analysis of The Constituent Order in Mamasani Lori From A Typological Point of View”. *Persian Language and Iranian Dialects*, 5(2), 211-230. [In Persian] <https://doi.org/10.22124/plid.2021.19503.1530>

- Rezaei, V., & Kheyrikhah, M. (2016). "The Typology of Word Order in Lori of Buir Ahmad." *Journal of Iranian Regional Languages and Literature*, 5(4), 41–58. [In Persian]
<https://sanad.iau.ir/Journal/adabemahali/Article/995972/FullText>
- Rezapour, E. (2015). Word Order in Semnani Language based on Language Typology. *Language Related Research*, 6(5), 169-190.
https://lrr.modares.ac.ir/article_6408.html [In Persian]
- Safaei Asl, E. (2015). "Classification of word order in Azerbaijani language. *Comparative Linguistics*, 5(9), 163–186. [In Persian]
https://journals.basu.ac.ir/article_1169.html?lang=fa
- Samareh, Y., 1990. "An Analysis of the Typology of Language: Typology features of the Persian language", *Iranian Journal of Linguistics*, 7(1), 61-80. [In Persian].
- Sharifi, S. (2011). "Some Morphological Points about Clitic Pronouns in Kakhki Dialect". *Journal of Linguistics and Khorasan Dialects*, 3(5), 1-15. [In Persian]
<https://doi.org/10.22067/lj.v3i5.18460>
- Sharifi, S., & Zomorrodian, R. (2010). "Agreement System in the Kakhki Dialect. *Journal of Nameh Farhangestan*, 5(1), 2–18. [In Persian]
- Vahedi Langerudi, M. M. (2003). "The Main Order of Words in Simple Sentences and Correlation Pairs in the Gilaki Dialect of Langerud. *Foreign Languages Research*, 13, p. 151-175. [In Persian]
- Yahaghi, M. J. (2017). *A dictionary of Tun (Ferdows) dialect*. Tehran: The Academy of Persian Language and Literature. [In Persian]
- Zare, A. and Shir Hadaegh, N. (2025). Typology of Word Order in the Arabic Dialect of the Labu-Mohammadi Tribe of Khamseh Based on Dryer's (1992) Parameters. *Linguistic Studies: Theory and Practice*. [In Persian]
<https://doi.org/10.22034/jls.2025.143473.1241>